

RARITEETTIKOMITEAN KÄSITTELEMÄT VAALEAKIITÄJÄT

Tapio Aalto

26.3.2006

Syksyllä 2004 Länsi- ja Pohjois-Euroopasta ilmoitettiin useita havaintoja vaaleakiitäjästä *Apus pallidus*. Suomestakin ilmoitettiin muutamia havaintoja, ja tuolta syksyltä on hyväksytty Helsingin Pihlajasaaresta kuolleenä löydetty vaaleakiitäjä (28.10.-1.11.2004) maamme ensimmäisenä havaintona. Vaaleakiitäjähavaintojen arviointi ja lajin määrittäminen on paljastunut yleiseurooppalaiseksi ongelmaksi ja haasteeksi.

Kiitäjäongelma on sekoitus havaintopsykologisia sudenkuoppia ja rehellistä tietämättömyyttä tervapääskyn ja vaaleakiitäjän erottamisen todellisesta vaikeudesta. Yleiseurooppalainen nopea tiedotus laajasta vaaleakiitäjäinvaasiosta varmasti vaikutti poikkeukselliseen ajankohtaan nähtyjen *Apusten* nimeämiseen vaaleakiitäjiksi. Missään ei kerrottu, että myös myöhäisiä tervapääskyjä olisi ollut liikkeellä. Nettisivustoille ilmestyi nopeasti kuvia näistä eri näköisistä vaaleakiitäjiksi nimetyistä linnuista, joiden määrittäminen ei kuitenkaan ollut välttämättä vahvistettu. Kun määrittämistapojen ja ehkä omienkin kokemusten perusteella tiedettiin valaistusolosuhteiden vaikuttavan todella paljon *Apusten* ulkonäköön, kaikki nähty oli helppo uskoa vaaleakiitäjän muunteluksi ja valaistusolojen vaikutukseksi. Tietoa invaasiosta ja nettikuvien dokumentoitua vaaleakiitäjän ulkonäön vaihtelua käytettiin varmasti perusteena uusien lintujen määrittämiselle ja nimeämiseksi. Invaasion jälkilöylyissä on kuitenkin saatu lukea, että vastaavaan aikaan esim. Hollannissa (*Dutch Birding* 6/2004) ja Isossa-Britanniassa (*Birding World* 12/2004) oli dokumentoitu paljon myös tavallisia tervapääskyjä. Tarkkaan ei tiedetä, kuinka paljon ilmoitetuista vaaleakiitäjähavainnoista ja nettisivuilla kuvien dokumentoiduista linnuista onkin osoittautunut väärin määritetyiksi tervapääskyiksi. Yhteen Isossa-Britanniassa laajalti bongattuun lintuun viitattiin edellisessä RK:n tiedotteessa. Suomen lintujen arvioinnin jälkeen voidaan todeta, että myös suomalaisia lintuja on ollut nettisivustoilla väärin nimettyinä.

Lajiparin määrittäminen on selvästi vaikeampaa kuin aiemmin on arveltu, ja määrittämiseen tarvittavat yksityiskohdat ovat yleisesti olleet huonosti tiedossa. Yhtenä esimerkkinä on tummana kontrastoituva selkä eli ns. satulakuviot, jota on ehkä sellaisenaan totuttu pitämään vaaleakiitäjän tuntomerkinä. Kuitenkin myös kotoisella tervapääskyllä voi näkyä selkäpuolella kontrastieroja, ja erot *palliduksen* satulaan ovat pienissä yksityiskohdissa. Yhden lisämurheen lajiparin määrittämiseen tuo tervapääskyn itäinen *pekinensis*-alalaji. Tämän alalajin jotkin yksilöt voivat väritykseltään olla hyvin samannäköisiä kuin vaaleakiitäjä. Alalajin pesimäalueiden on esitetty olevan läntisimmillään Iranin tienoilla, joten sen sekoittaminen ongelmaan ei ole hätävarjelun liioittelua: harvinaisuuksia saapuu Eurooppaan vuosittain paljon kauempaakin idästä. *Pekinensiksen* erottamisen hankaluus ei ole kuitenkaan ongelman koko ydin, vaan yleisesti tervapääskyn ja vaaleakiitäjän tunnistamisen kannalta tärkeät tuntomerkit ovat olleet huonosti tiedossa. Kun lisäksi ottaa huomioon, kuinka vaikeasti tarkkailtavia *Apukset* ovat, ja kuinka pienistä yksityiskohdista määrittämisessä on kysymys, RK on joutunut antamaan havaintojen arvioinnissa paljon painoa linnuista saaduille valokuville. Havaintojen arviointia varten on tutkittu lukuisia valokuvia sekä tervapääskyistä että vaaleakiitäjistä, ja osa RK:n jäsenistä on tutustunut nahkakokoelmiin niin Suomessa kuin Isossa-Britanniassakin. RK on käyttänyt myös ulkomaisten asiantuntijoiden apua havaintojen arvioinnissa.

Hyväksytyt vaaleakiitäjät

[Apus pallidus 1-kv, Hanko, lintuasema 24.10.2004](#)

Havainnosta oli käytettävissä useita kuvia ja kaksi erillistä kuvausta. Muutama kuva linnusta löytyy

Tarsigerin nettisivuilta <http://www.tarsiger.com/>.

Lintua on saatu katsella pitkään ja läheltä vaihtelevissa valaistusoloissa. Kuvaukset ovat varsin hyviä ja niissä on kuvattu myös sellaisia nuoren vaaleakiitäjän piirteitä, joita ei peruskirjallisuudessa ole sellaisenaan esitetty, kuten yläpuolella siiven isojen peitinhöyhenten ja sisimpien käsisulkien peitinhöyhenten selvästi erottuvat vaaleat reunukset. Myös linnun rakenne ja muoto on kuvattu hyvin, ja sen voi vahvistaa myös useista valokuvista. Monessa kuvassa on nähtävissä vaaleakiitäjälle tyypillinen muoto. Käsisiipi on leveä, ja sen etureuna näyttää pyöristyneeltä mutta takareuna on varsin suora. Näin ollen siipi ei näytä samalla tavalla terävän sirppimäiseltä kuin tervapääskyllä. Lintu on leveäpäinen, pulleavatsainen ja pyrstön tyvi on leveä. Joissain kuvissa on hahmotettavissa myös vaaleakiitäjälle tyypillinen tumma silmänympäry. Havainto on tehty muutamaa päivää aiemmin kuin Pihlajasaaren lintu löytyi, joten Hangon lintu on maamme ensimmäinen havainto.

Hylätyt havainnot

Helsinki; Länsisatama 28.10.2004.

Kuvaus on riittämätön, eikä linnusta ole valokuvia. Havaintoa ei ole selvästi kytkettävissä Pihlajasaaren hyväksytyyn vaaleakiitäjähavaintoon.

Turku, Pallivaha 2.11.-5.11.2004

Havainnosta oli käytettävissä useita kuvia <http://www.bongariliitto.fi/>, <http://www.tarsiger.com/> ja muutama kuvaus. Kuvaukset ovat osittain ristiriitaisia keskenään, mihin toisaalta vaikuttaa helposti erilaiset havainto-olosuhteet.

Lintu on kuvista määritettävissä vanhaksi (+1-kv) tervapääskyksi. Ulommissa kyynärsulissa näkyvän sulkasatorajan lisäksi myös hyvin kulunut uloin käsisulka sekä kuvioton siiven yläpeitinhöyhenkenttä kertovat linnun iästä. Nuoret tervapääskylajit eivät suli siipisulkiaan ensimmäisenä syksynään. Siipisulkasadossa saattaa uloin käsisulka jäädä vaihtumatta. Vaikka lajien välinen muotoero ei välttämättä ole aina helposti arvioitavissa, ainakaan yksittäisestä valokuvasta, Turun linnun rakenne viittaa monien kuvien perusteella vahvasti tervapääskyyn. Sillä on terävät sirppimäiset siivet, ja käsisiipi on kapea. Lintu on pieni- ja pyöreäpäinen sekä hoikkavatsainen. Yleisvärityksen lisäksi myös värityksen yksityiskohdat sopivat paremmin tervapääskylle. Linnulla on mm. melko pieni pyöreä/soikiomainen kurkkulaikku, joka ei jatku leveänä kurkun alaosaan asti kuten vaaleakiitäjällä tavallisesti. Myöskään silmänympäry ei erotu tummana kuten vaaleakiitäjällä yleensä. Siiven alapeitinhöyhenet ovat laajalti mustat: kyynär- ja käsisiiven keskimmäiset peitinhöyhenet ovat yhtä tummat kuin siiven etureuna ja siis isojen peitinhöyhenten kenttää tummempia. Vaaleakiitäjällä keskimäinen peitinhöyhenkenttä näyttää kokonaan tai suurimmaksi osaksi yhtä vaalealta kuin isot peitinhöyhenet eli vaaleakiitäjällä tumma alue rajoittuu pienemmälle alueelle siiven etureunaan.

Helsinki, Kaivopuisto - Eteläsatama 28.10.2004

Havainnon arvioinnissa oli käytettävissä useita kuvia <http://www.bongariliitto.fi/>, <http://www.tarsiger.com/>, pätkä videokuvaa ja yksi kirjallinen kuvaus.

Kaivopuiston linnussa kiteytyy vaaleakiitäjän määrittämisen vaikeus ja havaintojen arvioinnin hankaluus. Johtaviin asiantuntijoihin ja kiitäjien lajimonografian (*Swifts* -kirja) kirjoittajiin kuuluva Gerald Driessens oli ruotsalaisessa *Roadrunner*-lehdessä (1/2005) ensin arvioinut linnun vaaleakiitäjäksi. Driessensillä ei tuota arviointia tehdessään ollut kuitenkaan koko kuvamateriaalia käytössään. Saatuaan käyttöönsä lisää kuvia ja arvioituaan niitä yhdessä toisen johtavan

kiitäjäasiantuntijan Philip Chantlerin kanssa, heidän johtopäätöksensä oli perusteltu ja yksiselitteinen: lintu on nuori (ikä on määritettävissä siiven ala- ja yläpeitinhöyhenten melko leveistä vaaleista reunuksista) tervapääsky. Myös Ison-Britannian Rariteetikomitealta saadun kommentin mukaan lintu on tervapääsky, mutta määrittämisessä ei juurikaan ollut puututtu perusteluihin.

Perustelut tervapääskymäärittämiselle

Linnulla on tervapääskyn rakenne: sillä on mm. kapea, sirppimäinen käsisiipi ja pienehkö pyöreä pää. Driessens mainitsee myös linnun pyrston muodon (pitkä ja syvälovinen) sopivan hyvin tervapääskylle. Siiven alapeitinhöyhenet ovat vaaleakiitäjälle liian laajalti tummat. Vaaleakiitäjällä tumma alue rajoittuu (usein diffuusina) pienemmälle alueelle siiven etureunaan, koska kyynär- ja käsisiiven keskimmäiset peitinhöyhenet näyttävät kokonaan tai suurimmaksi osaksi yhtä vaalealta kuin isot peitinhöyhenet. Myöskään yläpuolen väritys ei Driessensin mukaan anna vaaleakiitäjälle tyypillistä vaikutelmaa. Vaaleakiitäjällä mm. vaalea pää ja yläperän alue kontrastoituvat tummaan selkäpuoleen.

Linnulla on laaja kurkkulaikku, mutta tällainen voi olla myös tervapääskyllä. Driessens mainitsee, että itse asiassa linnun kurkkulaikun väritys on tyypillisempi tervapääskylle. Se kontrastoituu jyrkästi pään sivuille, kun vaaleakiitäjällä kurkkulaikku vaihettuu tasaisemmin vaalean pään sivuille, mikä korostaa vaaleakiitäjän silmän ympärystä pään tummimpana osana. Myös linnun tumma yleisväritys sopii paremmin tervapääskylle, joka on enemmän tumman suklaanruskea, kun taas vaaleakiitäjä antaa tämän tyyppisissä kuvissa yleensä harmaamman ruskean tai buffin sävyisen vaikutelman. Kaivopuiston linnulla näkyvää vatsapuolen suomumaista kuviointia esiintyy myös tervapääskyllä. Tällainen kuviointi usein korostuu voimakkaassa valossa otetuissa kuvissa.

Yhteenvedo

RK huomauttaa, että yleisesti myös asiantuntijalausuntoja voidaan ja pitääkin arvioida kriittisesti. Valokuvissa näkyviin yksityiskohtiin saattavat helposti vaikuttaa mm. valaistusolot, joita asiantuntijat voivat tulkita ja arvioida eri tavoin. Ei ole mitenkään poikkeuksellista, että asiantuntijat ovat eri asioita painottaessaan eri mieltä hyvinkin dokumentoidun, mutta vaikeasti tunnettavan lajin määrittämisestä. Näin ei kuitenkaan ole tilanne Kaivopuiston linnun kohdalla. Tällaisten hankalasti tunnettavien lajien kohdalla joitakin asiantuntijoiden käyttämiä perusteita ja niiden käyttökelpoisuutta voi olla myös erittäin vaikea testata tai arvioida omakohtaisesti. RK:n mielestä kuvamateriaali on kuitenkin niin hyvälaatuista, että vaikka osan ominaisuuksista jättäisi huomioimatta mahdollisina väriäärityksinä tai liian vaikeasti tulkittavina yksityiskohtina, hylkäävään päätökseen johtavat keskeiset elementit ovat arvioitavissa useasta kuvasta. Linnun rakenne, joka on olennainen tekijä vaaleakiitäjän määrittämisessä, ei kuvasarjan perusteella vastaa hyvin vaaleakiitäjän rakennetta. Lisäksi vaaleakiitäjälle huonosti sopiva siiven alapeitinhöyhenten väritys on arvioitavissa monesta kuvasta. Pelkästään näiden keskeisten ominaisuuksien ristiriitaisuuksien perusteella tällaisen linnun määrittäminen suurharvinaisuudeksi ja hyväksyminen julkaistavaksi olisi perusteetonta.

Muut käsitellyt havainnot

Ylämaa, Väkeväjärvi 18.5.2005

Havainto ilmoitettiin RK:lle määrittämättömänä tervapääskylajina eikä lintua ollut määritetty vaaleakiitäjäksi. Linnusta oli valokuvien lisäksi käytettävissä kokoneiden harrastajien kuvaukset ja näkemykset, jotka ovat osittain ristiriitaisia keskenään. RK:n mielestä lintu ei dokumenttien valossa ole yksiselitteisesti määritettävissä. Kuvien (esim. <http://www.bongariliitto.fi/>) perusteella rakenteessa on vaaleakiitäjämaisia piirteitä, mutta määrittämiseen tarvittavia yksityiskohtaisia värituntomerkkejä ei kunnolla näy, eivätkä näkyvät värituntomerkit tue linnun määrittämistä

vaaleakiitäjäksi. Esim. siiven alapeitinhöyhenten väriä ei pysty tarkasti arvioimaan, ja ne näyttävät varsin laajalti tummilta. Samoin pään väritystä on vaikea arvioida varmasti, eikä linnulla hahmotu mitenkään selvästi esim. vaaleaa päätä ja tummaa silmän ympärystä.